

KONCZ-VÁGÁSI KATALIN

református lelkész
Sarkad-Belvárosi Református Egyházközség
katalinvagasi@yahoo.com

KÁLLAY KÁLMÁN TEOLÓGUSPROFESSZOR, A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN- TUDOMÁNYEGYETEM 1941/42. TANÉVI RECTOR MAGNIFICUSA

Kállay Kálmán Pozsonyban született. Teológiai tanulmányokat szülővárosában, Hollandiában és Pápán folytatott. 1914–1921 között református vallástanár és lelképásztor Romániában. A második világháború után az Országos Gyermekvédő Liga külföldi gyermeküdtetési akciójának főmunkatársa. 1928-tól egészen haláláig az Ószövetségi Tanszék vezetője. Ez idő alatt háromszor töltötte be a fakultás dékáni tisztségét, és egy ízben a Debreceni Egyetem rektori tisztségét. Fáradhatatlan szorgalmú, kiváló képességű és nyelvérzékű tanár és hittudós.

Kulcsszavak: Kállay Kálmán, Hollandia, Debrecen, Ószövetség, rektor, gyermeküdtetés

KÁLMÁN KÁLLAY, PROFESSOR OF THEOLOGY THE RECTOR MAGNIFICUS OF THE HUNGARIAN ROYAL ISTVÁN TISZA UNIVERSITY OF DEBRECEN DURING THE ACADEMIC YEAR 1941/42. He was born in in Bratislava. After finishing his theology studies, he worked as a religion teacher afterwards as a reformist priest in Romania. After the first world war, he organized holidays of the Hungarian children in Netherlands. At the University of Debrecen, he worked as the professor of the Old Testament reading and related studies from 1928 until his death. Within this time period, he was the Dean of the Faculty three times, and the Rector in 1941–42. He published numerous essays and books in relation of the Old Testament.

Keywords: Kálmán Kállay, Netherlands, Debrecen, Old Testament, rector, gyermeküdtetés

Beérkezett: 2020.01.15.
Közlésre elfogadva: 2020.05.22.
Copyright GERUNDIUM

Életrajza

Kállay Kálmán 1890. október 11-én született református családban, Pozsonyban. Édesapja Kállay Ferenc tisztteljes. Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte.¹ Középiskolai éveit jelentős mértékben meghatározta dr. Balogh Elemér (1866–1938) személye, gimnáziumi vallásoktató lelkipásztora. A későbbi püspök keltette fel az ifjú Kállayban a teológia és általában a tudományok iránti szeretetet.² Balogh Elemér személyében olyan egyházi férfiúi példa állt előtte, aki valóban megélte és tanítványainak át is adta egyháza iránti hűséges ragaszkodását. 1909-ben tett érettségi vizsgát jeles eredménnyel a pozsonyi ágostai hitvallású evangélikus líceumban.

Teológiai tanulmányait a magyarországi ágostai hitvallású evangélikus egyetemes egyház pozsonyi teológiai akadémiáján kezdte meg, s az első két évet itt végezte el. Az alapvizsga letétele után az utrechti egyetem ösztöndíjasa lett. Balogh Elemér ugyanis figyelemmel kísérte egykori kedves tanítványa kezdeti szárnycsapásait, s kapcsolatai révén sikerült közbenjárásával kivívnia Kállay számára a Stipendium Bernardinumot.³ Így tölthetett három tanévet (1911/12; 1912/13; 1913/14) a híres hollandiai egyetemen. Egyidejűleg azonban beiratkozott hallgatója a pápai református főiskola teológiai akadémiájának. Első lelkészképesítő vizsgáját is itt tette le, jeles eredménnyel, 1913. szeptember 6-án.⁴

Hollandiából hazatérve 1914-ben először Pozsonyban, majd Hontfüzesgyarmaton lett segédlelkész.

1914. november 17-től 1921. április 24-ig „a külföldi magyarság gondozását végző miniszterelnökségi II. ügyosztály fennhatósága alá tartozó, s a református egyetemes konvent közbejöttével igazgatott romániai református misszió” szolgálatában állt Bukarestben. Ez idő alatt először mint hitoktató, majd mint lelkipásztor tevékenykedett.⁵ Rövid időre tért haza csupán, hogy letegye a második lelkészképesítő vizsgát, 1915. szeptember 7-én.

Az első világháború 1916. évi román hadüzenetekor el kellett hagynia Bukarestet, s igen körülményes és kalandos úton érkezett újra Magyarországra. Hazautazása a Vöröskereszt oltalma alatt valósult meg, méghozzá egy bolgár diplomáciai csevevonat segítségével, mely Oroszországot, Finnországot és Svédországot is érintette.⁶

Hazatérése után egy évig (1916 szeptemberétől 1917 októberéig) császári és királyi táborig lelkész előbb Bécsben, majd Brünnben.

¹ A legfontosabb életrajzi adatok megtalálhatóak Kállay Kálmán törzskönyvi lapján: TtREL I. 1. i. 20.

² ERDŐS Károly, „D. Dr. Kállay Kálmán (1890–1959)”, *Református Egyház* 17. sz. (1959): 366.

³ 1761-ben hozták létre Dániel Bernard Guiljammsz (1676–1761) hagyatéka nyomán, olyan pfalzi és magyar diákok számára, akik Utrechtben kívántak teológiát tanulni.

⁴ ERDŐS, „Kállay...”, 366.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

1916. október 12-én Pozsonyban feleségül vette Vadas Annát (1883–1949), Vadas Albert válaszüti lelkipásztor leányát, a bukaresti református iskolák igazgatónőjét. Házasságukból két gyermek született: Magda (Bukarest, 1918) és Ferenc (1924).

A tábori lelkészség alól felmentve 1917. október 17-től a szlavóniai Kórógy község lelkipásztora, 1918. november 20-ig.

A háború után visszatérhetett korábbi szolgálati helyére Bukarestbe, s itt a romániai egyházmegye esperesi tisztét (1918 októberétől 1920 augusztusáig) töltötte be.

A trianoni békediktátum után azonban ismét menekülnie kellett, s 1920 szeptemberében érkezett csak meg Pápára, s ott 1921. április 25-ig helyettes teológiai tanár. Ekkor szerezte meg teológiai akadémiai magántanári képesítését az Ószövetség bibliai tudományok szakcsoportból. 1921 tavaszától (április) 1923 szeptemberéig konventi titkár, illetve az 1922/1923-as tanévben héber nyelvi előadó Budapesten.

Közegyházi és tanári munkája mellett maga is tovább folytatta tanulmányait, megszerezte bölcsészeti doktori oklevelét sémi filológiából és a keleti népek történelméből a budapesti tudományegyetemen, 1922-ben – *summa cum laude*.⁷

1923-ban szentelték református lelkipásztorrá Budapesten, s még ugyanebben az esztendőben megválasztották a Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképző Intézete (1914–1950) nyilvános rendes tanáranak.

Ám tanárságának első két esztendeje nem Debrecenhez, hanem sokkal inkább Hollandiához kötötte, ugyanis az Országos Gyermekvédő Liga⁸ külföldi gyermeküdtetési akciójának egyik főmunkatársa. Titkári minőségében rengeteget utazott, és sok előadást tartott, hogy buzdítsa és bátorítsa a holland testvéreket az első világháború alatt elcsenevezesedett, legyengült és vézna magyar gyermekek testi és lelki rehabilitációjában való részvételre.⁹

1923 és 1925 között Kállay munkássága páratlan fogadatra talált Hollandia társadalmának minden rétegében, s mintegy 3000 gyermek kapott elhelyezést a jóllelkű és vendégszerető holland családoknál. Sikerének alapját képezte kiváló holland nyelvtudása, valamint a határozott, de szerény, és a holland embert jól ismerő személyisége.¹⁰

Kállay Kálmánt mint a Hollandiában működő magyar protestáns gyermeküdtetési akció főszervezőjét az 1923–1925 között kifejtett tevékenységéért Horthy Miklós Kormányzó a Magyar Vöröskereszt érdemkeresztjével tüntette ki.¹¹

⁷ Uo.

⁸ A háború és megszállás miatt gyermekek százezrei éltek rendkívül nyomorúságos körülmények között, amit a nyugat-európai semleges államok sem hagyhattak figyelmen kívül. Clinge J. Fledderus holland főkonzul által épp 100 éve, 1920 februárjában indult el az első, gyermekekkel teli vonat Hollandiába, hogy ideiglenes nevelőszüleiknél pihenhessék ki a világháború és az utána következő átmeneti időszak borzalmait. A testileg-lelkileg feltöltődött gyermekek 3-4 hónap után tértek vissza Magyarországra a szüleikhez, de többen véglegesen kint maradtak. A humanitárius segítségnyújtás egyik magyarországi szervezője a református egyház volt.

⁹ ERDŐS, „Kállay...”, 366.

¹⁰ GERGELY Ferenc, „A holland–magyar gyermekmentő akció”, *Confessio* 11, 4. sz. (1987): 14.

¹¹ *Debreceni Protestáns Lap*, 10. sz. (1925): 79.

1925-től lett igazán otthona Debrecen. Ez az év fordulópontra számára: a kalandos életút kezd megnyugodni, ám egyházi és tudományos szempontból igen prosperatív szakaszba lép a pályája. Már egy évvel később, 1926-ban – *summa cum laude* – megszerezte a teológiai doktori (D) tudományos fokozatot. 1928. okt. 6-án pedig elfoglalta az ószövetségi tudományok tanszékét a debreceni egyetem hittudományi karán.¹²

E kiváló és nagy tehetséggel megáldott férfiút azonban az egyházkormányzat sem hagyhatta „tétlenül”. Így lett Kállay Kálmán egyházmegyei és egyházkerületi tanácsbíró (1933), konventi titkár (1921), majd rendes tag (1936) és jegyző (1937-től), illetve zsinati tag és jegyző (1939-től). Élete végéig presbitere a Debrecen-Csapó utcai egyházközségnek. Fennállása óta tagja volt a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának.¹³

1949-ben elveszítette kedves feleségét. A veszteség súlyos teherként nehezedett rá. 1953-ban azonban újra megnősült, és feleségül vette Csánky Erzsébetet, dr. Tóth Lajos jogtudományi professzor özvegyét, akiben ismét megtalálta hűség és gondviselő segítőtársát.

1950-ben a hittudományi kar kivált az állami egyetemből, és teológiai akadémiaként a Debreceni Református Kollégium keretén belül folytatta működését. Haláláig, 1959. július 14. napjáig az ószövetségi tanszék professzora.¹⁴

Tudományos és tanári munkássága

Kállay Kálmán tudományos munkásságának kiteljesedéséhez a feltételek már ifjúságától fogva adottak voltak. Kiváló képességei mellé szorgalom is társult, továbbá páratlan nyelvérzéke is predestinálta a legkiválóbb tudósok sorába. Szülővárosában egyidejűleg tanult meg magyarul, németül és szlovákul. Ösztöndíjas éveiben kiválóan elsajátította a holland, az angol és a német nyelvet, míg lelkipásztori minőségében megtanult románul és szlovénul. Tanulmányai során pedig a héber, a görög, a latin, az arám és az arab nyelvek kiváló művelőjévé képezte magát.

Első tudományos fokozatát, a teológiai akadémiai magántanári címet Pápán szerezte meg 1920-ban. Magántanári dolgozatát Jeremiás próféta életéről és könyvéről írta. Próbaelőadásának címe: „Ezékiel és Jeremiás próféták Istenfogalmának egymáshoz való viszonya” (1922).¹⁵

¹² ERDŐS, „Kállay...”, 366.

¹³ VARGA Zsigmond dékáni méltatása Kállay Kálmán halálakor, Tanári kari jegyzőkönyv 6/1959. júli. 22., TtREL II. 2. a.

¹⁴ ERDŐS, „Kállay...”, 366.

¹⁵ TtREL II. 2. a.

A teológiai doktori fokozatot már a debreceni egyetem hittudományi karán szerezte meg, 1926-ban, s ebben az évben két értekezése is napvilágot látott: „Az Ótestamentum felfogása a halál utáni életről”, illetve a „Zsidó mesterségek és foglalkozások Jézus korában”.

1928. október 6-án foglalta el a Debreczeni Magyar Királyi Tisza István-Tudományegyetem Református Hittudományi Karának öszövetségi tudományok tanszékét. A lelkészképző intézet fennállásáig (1950) Kállay az intézet tanára és hosszú ideig (1930–1943) igazgatója is volt, továbbá a református hittudományi karnak 1943-ig három alkalommal dékánja, illetve majdnem tíz évig kollégiumi igazgatója (1934–1943). E tisztségeiben aktívan részt vett a tanügy adminisztratív munkájában is. Élharcosa volt annak a kezdeményezésnek, hogy a teológusok külön internátusban lakjanak, és így élethivatásuknak megfelelő oktatásban és nevelésben részesüljenek.¹⁶

Igazgatóként határozott intézkedéseket tett az intézet fegyelmének megszilárdítása, továbbá a teológus ifjúságnak a gyülekezetekkel való kapcsolatának megerősítése érdekében. 1925-től hangoztatta a négyéves lelkészképzés ötévesre való emelését. Ez a nehéz idők miatt csak másfél évtizeddel később válhatott valóra.¹⁷

Kállay Kálmán szerzőtársa a Czeglédy Sándor és Hamar István neve fémjelezte Bibliai lexikonnak (1931). Ez olyan bibliai ismeretek tárháza kívánt lenni, amely pontos és részletes információkat ad a legfontosabb bibliai kérdésekben. Kállay az F–M betűs címszavakat dolgozta ki, többnyire archeológiai témákat tárgyalva.

Kállay Kálmán szívéhez a Zsoltárok könyve állt a legközelebb. Fordítását az Egyetemes Konvent énekügyi bizottságának felkérésére készítette el, ugyanis 1940 júniusában döntöttek az Énekeskönyv revíziójáról. Kállay fordításában (1941) és egyéb zsolttárgyarázataiban fénylik a héber nyelv és gondolkodásmód szeretete és tüzetes ismerete.

Tudományos munkamódszerét áthatotta a német exegézis alaposága (a Wellhausen-féle iskola tanítványa és követője), s mindig törekedett az ige központi üzenetének kidomborítására is. Széleskörű olvasottsága minden alkalommal visszatükröződik, hiszen értekezéseiben részletesen ismerteti a legújabb német, holland és angol nyelvterületről származó kutatási eredményeket. Legtöbb előadását és értekezését is a zsolttárok tárgyköréből merítette.

Élete utolsó szakaszában az öszövetségi bibliafordítás volt a szívügye. A Magyar Bibliatanács Öszövetségi Szakbizottságának elnökeként nemcsak szervezte és irányította a fordítói munkát, hanem bámulatos ügyszeretettel és aktivitással részt is vett abban. A revízió során a bizottsági munkát részesítette előnyben. A négy református és a négy evangélikus bizottsági tag ezáltal nemcsak egyénileg dolgozott egy-egy szakaszon, hanem közösen is megvitatták egymás fordításait a havi egyhetes fővárosi üléseken.¹⁸

¹⁶ ERDŐS, „Kállay...”, 366.

¹⁷ TtREL II. 2. a.

¹⁸ A kijelentett Ige, TtREL I. 8. d. „Kállay K.”

A Kállay–Sípos vita

Sípos István (1907–1997)¹⁹ magántanári dolgozata 1935-ben jelent meg „A Pentateuchos Mózesi szerzősége. Pozitív kritikai tanulmány” címmel, melyben kifejti és bizonyítani kívánja, hogy valóban Mózes a szerzője elejétől végéig mind az öt könyvnek.

Kállay Kálmán a debreceni hittudományi kar ószövetséges professzoraként kritikai értékelést bocsátott közre – szerkesztőségi kérésre – a megjelent dolgozatra a Református Élet 1936. november 14. számában. Legfőbb kritikája, hogy Sípos könyve „sajnos, nem szakszerű, és nem a tudomány objektív követelményeinek megfelelő feldolgozása a problémának”.²⁰

Sípos Kállay kritikai megjegyzéseire egy, a szerkesztőhöz címzett levélben a Református Élet 1936. november 21. számában reagált. Ebben kiemeli az általa támogatott pozitív kritikai irányt, a negatív kritikával szemben, melyet Kállay is képvisel, tudniillik, hogy Mózes nem írhatta egymaga a Pentateuchos könyveit. Indoklását hitvallásos útra tereli: „Bibliáolvasás közben azonban rájöttem arra, hogy ez a »modern tudományos nézet« ellentétben áll magának a Bibliának egész felfogásával, magának Jézusnak a kijelentésével.”²¹

Az Igazság és Élet 1937. évi első és második számában, A Pentateuch mózesi szerzősége²² cím alatt jelenik meg Kállay részletesebb véleményezése. Kállay arra igyekszik rávilágítani, hogy Sípos nem jól és nem a helyén fogja meg a pentateuchkritika problémakörét. Itt azt érti, hogy vagy nem a lényegi mondanivalót tárgyalja, vagy már régi és túlhaladott elméletekkel foglalkozik. Cikkének folytatásában pedig arra kíván rámutatni, hogyan használja Sípos a forrásait. Kállay álláspontja szerint gyakran nincsenek összhangban a források egymással, melyek így eléggé ellentmondásosak.²³

Sípos Kállay alapos és szigorú hangvételű bírálatára az Igazság és Élet 1937. évi áprilisi számában válaszolt, „Egy egzisztenciális kérdés a kritika tüzeiben” címmel.²⁴ Sípos válaszában nem pusztán személyét és nézeteit érzi abszolút mértékben megtámadottnak, hanem református keresztyén hitét is. Ám kijelentéseivel teljesen dogmatikai útra tereli azt a vitát, mely eredetileg egy bevezetéstani kérdés.

¹⁹ A Budapesti Református Teológiai Akadémián szerzett református lelkészi oklevelet. Kiváló eredményei folytán a Princetoni Egyetem teológiai fakultásának ösztöndíjasa lett. Négy esztendő telt el Észak-Amerikában, s ez idő alatt megszerezte a „Tudományegyetem Nagydoktora” (1934) címet. Hazatérése után Sárospatakon tette le a teológiai magántanári vizsgát. IMRE Ernő, „Dr. Sípos István (1907–1997)”, *Református Tiszántúli*, 4. sz. (1997): 17.

²⁰ KÁLLAY Kálmán, „Sípos István: A Pentateuchos mózesi szerzősége”, *Református Élet*, 1936. nov. 14., 401.

²¹ SÍPOS István, „Mózes és a szerzőség kérdése”, *Református Élet*, 1936. nov. 21.

²² KÁLLAY Kálmán, „A pentateuch mózesi szerzősége”, *Igazság és Élet*, 1937. jan., 15–21; 1937. febr., 55–64.

²³ KÁLLAY, „A pentateuch...”, 1937. febr., 61.

²⁴ SÍPOS István, „Egy egzisztenciális kérdés a kritika tüzeiben”, *Igazság és Élet*, 1937. ápr., 161–163.

A Kállay–Sípos vitára többen is reflektáltak, de többnyire nem annak tartalmára, hanem inkább a túlságosan személyeskedő hangvételére.²⁵ A vita egyre kínosabbá vált a magyar református egyházi és tudományos életben, s szükségessé vált annak mihamarabbi lezárása. Így foglalkozott hivatalosan a Kállay–Sípos vitával a Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Református Hittudományi Karának 1938. szeptember 14-én tartott II. rendkívüli ülése és a Tiszántúli Református Egyházkerület 1938. október 3-án tartott rendes közgyűlése is.

A hittudományi kar részletes eszmecsere után a következő határozatot hozta: „Kárunknak az az álláspontja, hogy az egész vitát megindító kérdést, t. i. a Pentateuchos mózesi szerzősége, valamint az ezzel kapcsolatosan fölvetett nyelvészeti, bevezetéstani és vallástörténeti probléma elsősorban szaktudományi kérdések s mint ilyenek, a szabad tudományos megvitatás területére tartoznak. Ezért Kállay Kálmán álláspontját és fejtegetéseit a tudományos kutatás komolyságát megillető tisztelettel tekintjük, amely tiszteletet egyébként ellenfelétől sem tagadunk meg... Mélyen elítéljük azonban azt a személyeskedő, gyanúsító és durva hangot, stílust és modort, mely Sípos István könyvében Kállay Kálmánnal szemben megnyilvánul.”²⁶

Továbbiakban a kar felhatalmazta dr. Makkai Sándor dékánt, hogy a kari határozat teljes szövegét küldje meg az egyházkerületi közgyűlésnek, amely „*annak elvi kijelentésével s minden egyéb megállapításával*”²⁷ azonosította magát.

Az 1941/42. tanév rector magnificusa

Az 1941/42. tanévre a hagyományos sorrend szerint ismét a Református Hittudományi Karhoz került a rektorállítási joga, és e megtisztelő feladat Kállay Kálmánt illette, akinek személyében az utolsó olyan rektort tisztelhetjük, akit a hittudományi kar adott a debreceni egyetemnek. A rendkívüli időkre való tekintettel nem fogalmazott meg konkrét terveket az előtte álló évre, mégis a legfontosabbat tűzte zászlajára a háborús viszonytárságok között:

„Én most egyszerűen csak annyit mondhatok egyenesen és őszintén, hogy becsületesen, bátran és hűségesen dolgozni akarok az engem eddig megsegítő Isten segítségével. Egyetemünk érdeke lesz az, amit mindenkifelett szem előtt fogok tartani. Amink van azt megőrzöm, amit gyarapítani tudok azt gyarapítani

²⁵ Így pl. MURAKÖZI Gyula, „A Református Theologia védelme és támadása”, *Református Élet*, 40. sz. (1938): 382.

²⁶ „Kivonat a Tiszántúli Református Egyházkerület 1938. évi október hó 3-án tartott rendes közgyűlése jegyzőkönyvéből”, *Debreceni Protestáns Lap*, 11. sz. (1938): 270.

²⁷ „Uray Sándor egyházkerületi főjegyző kiadásában”, *Debreceni Protestáns Lap*, 11. sz. (1938): 271.

fogom. Semmi alkalmat nem fogok elhalasztani, ahol Egyetemünknek használhatók és szolgálhatók.”²⁸

A tanév kiemelkedő eseménye volt az Egyetemi templom felszentelése, 1942. május 17-én. Az épületet 1939-ben a kezdték el építeni, *Borsos József* tervei alapján. A templom tulajdonjoga a debreceni egyházközségé, de a használatára (fűtés, világítás) megállapodást kötött az egyetem és az egyházközség. Ezt jóváhagyta a vallás- és közoktatási minisztérium is.²⁹ Ünnepi igehirdetéssel dr. Kállay Kálmán rektor szolgált, a 24. zsoltár 7–10. versei alapján, a templomszentelő imádságot pedig *Révész Imre* püspök mondta el. E sorokkal zárta fohászatát: „*Ne lakjék e helyben oly tudomány, melyben van földi salak, csak a megfeszített Jézustól vett hitet hallják e falak.*”³⁰

Az egyetemi Tanács fenntartotta azt az elképzelését, hogy külön matematika-természettudományi-mezőgazdasági kar létesüljön Debrecenben, illetve továbbra is lobbiztak a szünetelő természettudományi tanszékek újbóli felállításáért, hasonlóan a pécsi és szegedi egyetemek ez irányú törekvéseihez. A tanszékek visszaállítását, akár egy új kar formájában, nemcsak az egyetem szorgalmazta, hanem a Tiszántúli Református Egyházkerület elnöksége és a város vezetése is.³¹ *Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter ígéretet tett a visszaállításra 1941 októberében³², de beteljesíteni már nem tudta, ugyanis időközben lemondott tisztségéről, államtitkárával, *Szily Kálmán*nal együtt.

Az új vallás- és közoktatásügyi miniszter, *Szinyei-Merse Jenő* lett, aki magával a miniszterelnökkel, *Kállay Miklóssal* és feleségével, illetve *Lossonczy István* közellátási miniszterrel tett látogatást az egyetemen. A bölcsészeti kar által szervezett országos hírvé XVI. Nyári Egyetem megnyitó ünnepségén vettek részt 1942. augusztus első napján.³³ A rector és a vallás- és közoktatásügyi miniszter köszöntője után a miniszterelnök nagyvű beszédével (*Magyarság és Európa* címmel)³⁴ vette kezdetét a majd háromhetes találkozó, amelyen magyar, német, olasz és francia nyelvű előadások hangzottak el.³⁵ Ebben az esztendőben jelentősen növekedett a hallgatók (összesen 541 fő), kivált a külföldiek létszáma.³⁶ A központi állami szervek kérésének megfelelően a magyarság-

²⁸ Kállay Kálmán rectori köszöntője a tanév első rendes tanácsülésén 1941. okt. 17-én, lásd a Debreczeni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Tanácsának I. rendes ülésének jegyzőkönyve 1941/2. sz.

²⁹ KÁLLAY Kálmán, „Rectori beszámoló jelentés”, in *Évkönyv és Almanach (1941–42)*, 190; illetve a Debreczeni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Tanácsának II. rendes ülésének jegyzőkönyve 1941/131. sz., 1941. nov. 28-án.

³⁰ KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 108–116.

³¹ Uo., 191.

³² GAZDAG István, „Debrecen Történeti Kronológiája 1941. okt. 22.”, in *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve* 30 ?? 339.

³³ KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 188., 190–191.

³⁴ Uo., 425–426.

³⁵ Uo., 440–443.

³⁶ Uo., 424.

tudomány kérdése szolgáltatta a tematika vezérgondolatát valamennyi képzési területen: Nemzetiségi Tanfolyam, középiskolai tanárok számára rendezett Német Nyelvi és Irodalmi Továbbképző Tanfolyam, Sajtótanfolyam, Lektor Konferencia, Debreceni Írói Napok előkészítése.³⁷ A Debreceni Csokonai Napokon képviseltette magát többek között *Móricz Zsigmond* (halála előtti utolsó nyilvános fellépése), *Veres Péter*, *Németh László* és *Szabó Lőrinc* is.³⁸

A tanév bővelkedett személyi változásokban is, melyek közül kiemelném, hogy *dr. Révész Imre*, a hittudományi kar nyilvános rendes tanára a II. félév elején lemondott professzori állásáról, melyet már nem tudott összeegyeztetni a három évvel korábban megválasztott püspöki tisztségével. Tanári állásáról való önkéntes lemondása után, tudományos és oktatói munkásságának elismeréseképp megkapta az „egyetemi ny. r. tanári címet”.³⁹ Ugyancsak ny. r. tanári kinevezésben részesültek *dr. Dezső Gyula*, *dr. Lissák Kálmán* és *dr. Ökrös Sándor* magántanárok, és olyan nagy formátumú személyiségek is, mint *dr. Sántha Kálmán* orvoskari professzor, *dr. Soós Béla* az egyháztörténelmi tanszékre és *dr. Török István* a keresztyén erkölcsan professzorává a hittudományi karon, továbbá *dr. Bárczy Géza* professzor a magyar nyelvészeti tanszékre és *dr. Karácsony Sándor* a pedagógiai tanszékre a bölcsészeti karon.⁴⁰

A tanév során avatták az egyetem díszdoktoraivá: *dr. Sauerbruch Ferdinánd* berlini sebészprofesszort, *dr. Polner Ödön* szegedi jogtudóst, *dr. Vladár Gábor* királyi kúriai tanácselnököt és *S. Szabó József* nyugalmazott tankerületi főigazgatót, akinek magas korára és a nehézkes közlekedési viszonyokra való tekintettel a díszdoktori kinevezést tanúsító oklevelet a prorektor vitte el otthonába, Ceglédre, *dr. Erdős Károly* hittudományi dékán kíséretében.⁴¹

Az egyetemre érkező látogatói küldöttségek az erősödő német befolyást⁴² mutatják (hasonlóan a külföldi meghívásokhoz), hiszen többségükben németországi egyetemekről (Münster, Berlin, Kiel, Würzburg)⁴³ érkeztek a vendég előadó professzorok, s tiszteletét tette a tanévben az egyetemen többek között *Hans Freyer*, a budapesti Deutsches Wissenschaftliches Institut igazgatója, *dr. Frahne*, a német követségi titkár és *Lurtz*, a nagyváradi német konzul is. Az egyetemre látogatott *Báró Bánffy Dániel* földművelésügyi miniszter és *vitéz Szombathelyi Ferenc* királyi titkos tanácsos, vezérezredes, a magyar királyi honvéd vezérkar főnöke és *dr. Antal István* propagandaminiszter is.⁴⁴

³⁷ Uo., 423.

³⁸ Uo., 454.

³⁹ Vö. a Debreczeni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Tanácsának V. rendes ülésének jegyzőkönyve 1942/185. sz., 1942. febr. 13-án.

⁴⁰ KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 184–185., 187.

⁴¹ KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 188–189.

⁴² Ehhez lásd KEREPESZKI Róbert, „Debrecen és a Volksbund. Adalékok a debreceni Volksbund megalakulásának körülményeihez”, *Múltunk*, 4, sz. (2007): 255–281.

⁴³ KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 187.

⁴⁴ KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 188.

Debrecen városa három, egyenként 1500 pengős ösztöndíjat („Erdélyért”) alapított Erdély részleges felszabadulásának tiszteletére, melyeket már abban a tanévben ki is osztottak, továbbá részt vállalt a „Városok internátusa” fenntartásában is.⁴⁵

Az önkéntes segítők közül, akik rendszeresen és elkötelezetten végezték szolgálataikat, érdemes kiemelni azokat a tanári feleségeket (pl. *dr. Fornet Béláné*), akik gyűjtési és adományozási akciókkal (tűzifa) segítették az egyetemi alkalmazottak családjait. A debreceni egyetem igen preventív módon már ekkor kiemelten kezelte hallgatóinak egészségügyi állapotát, ezért az 1941/42. tanévben, *dr. Jeney Endre* vezetésével elvégezték 748 férfi és 126 női hallgató orvosi vizsgálatát.⁴⁶ A Diákjóléti Bizottság pedig *dr. Bókay Zoltán* támogatásával igyekezett megfelelő állapotban tartani az egyetemi internátusokat és a menzát is.⁴⁷

Az egyetem nyolc ünnepi közgyűlést tartott, melyeken Kállay Kálmán többnyire fel is szólalt. Az 1941. november 19-én Széchenyi István emlékére rendezett ünnepség megnyitóbeszédében azokat a hasonlóságokat emelte ki, melyek Széchenyi és Tisza István között szellemileg, gondolatvilágukban, jellemükben, céljaikban, küzdelmükben és bukásukban egyaránt megjelentek.⁴⁸

Tisza Istvánnak mint az egyetem névadójának születésnapját minden évben külön megünnepelte az intézmény. Kállay 1942. április 22-én tartott megnyitóbeszédében azt hangsúlyozta, hogy ez nap nem tekinthető az egyetem születésnapjának, hiszen jogfolytonossággal tekintenek a Debreceni Református Kollégiumra, de azáltal, hogy az intézmény az 1920/21-es tanévtől kezdve felvette Tisza István nevét, mégis különös fontosságúvá vált. A diákok elé példaként állították Tisza István életét és a közjó érdekében végzett szolgálatát.⁴⁹

A tanévzáró ünnepséget 1942. június 10-én tartották, már az egyetemi templomban (igét hirdetett *dr. Czeglédy Sándor* a hittudományi karról). A rendezvény a trianoni békekötésre való emlékezéshez kapcsolódott.⁵⁰ Kállay beszédében kiemelte, hogy ne csupán megszokott módon, üres formákkal gondoljanak az elmúlt, több mint két évtizeddel ezelőtti diktátumra és annak következményeire, hanem legyen az valódi, évenkénti lelki befelé nézés. Éles kritikával illette a trianoni döntés akkorra már kikristályosodó belső és külső következményeit a magyar nemzetre nézve. „*Trianon tétele volt egy nem nemzet belső lényege, életre érdemessége fölött.*”⁵¹

Végül kifejezte szívélyes köszönetét valamennyi felettes szerv és az egyetemi munkatársak készséges együttműködéséért, melyet vele szemben tanúsítottak a tanév során, és

⁴⁵ Uo., 192.

⁴⁶ KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 364–380. A hallgatók összlétszáma a tanévben 1097 fő, melyből 941 férfi és 156 nő volt.

⁴⁷ Uo., 193.

⁴⁸ „Kállay Kálmán Rectori beszédek c. könyvének ajánlója”, *Református Élet*, 25. sz. (1944): 27–28.

⁴⁹ „Kállay Kálmán Rectori beszédek...”, 45–47.

⁵⁰ KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 125–195.

⁵¹ „Kállay Kálmán Rectori beszédek...”, 72.

átadta a rektori tisztséget *dr. Haendel Vilmosnak*, a jog- és államtudományi kar nyilvános rendes tanárának az 1942/43. tanévére nézve.

A második világháború sodró lendületű eseményei ellenére sikerült Kállay Kálmánnak a tanév elején megfogalmazott célját teljesítenie, hiszen az nyugalomban, rendben és munkával telt el. Ez ki is derül abból a beszámolóból, melyet lelépő rektorként a következő tanév elején tartott, 1942. szeptember 26-án: „*Isten iránti mélységes hálával mondhatom el, hogy a letelt tanév mind külső lefolyását, mind a belső, tudományos munkát is tekintve zavartalan, csendes esztendő volt.*”⁵² Kirívó eset nem zavarta meg a tanév menetét, mintha mindenki érezte volna, hogy kinek-kinek végeznie kell a maga munkáját, legyen az tanár vagy diák, mert az előttük lévő évekre⁵³ már nem ez a fent említett „csendesség” lesz majd a jellemző.

A Debreczeni Magyar Királyi Tisza István-Tudományegyetem rector magnificusa az 1941/42-es tanévben európai látókörrrel irányította és vezette az egyetemet. Ezt jól tanúsítja a „*Rectori beszédek az 1941–42. tanévben*” c. gyűjtemény. A kiadás méltatása szerint:

„Több, mint iskolai értesítő, évkönyv pusztá adatok. A debreceni kollégiumból kinőtt egyetem vezetői minőségében elhangzott beszédekben mindig ugyanaz a lélek szólal meg, az állam ruhájába öltözött rector magnificusból kikívánczik a református lelkipásztornak a hangja és tudományt, ünnepséget, évi jelentést, mindent az Isten és az Istenhez kapcsolódó vallás szemszögéből lát és láttat meg hallgatóival. Üde stílusú, világos fogalmazású csaknem kivétel nélkül rövidegségvel is meglepő beszédek közrebocsátása.”⁵⁴

Kállay Kálmán válogatott bibliográfiája abc-rendben

A 79–83. számú zsoltárok exegézise. Debrecen, 1949.

A 90–98. zsoltárok exegézise, kézirat. Debrecen, 1953.

A 104–106. zsoltárok exegézise, kézirat. Debrecen, 1955.

A 107–110. zsoltárok exegézise, kézirat. Debrecen, 1956.

A 111–114. zsoltárok exegézise, kézirat. Debrecen, 1957.

A 115–118. zsoltárok exegézise, kézirat. Debrecen, 1958.

A 120–134. zsoltárok exegézise, kézirat. Debrecen, 1959.

„A pentateuch mózesi szerzősége”. *Igazság és Élet*, 1. sz. (1937): 15–21. Uo., 2. sz. (1937): 55–64.

⁵² KÁLLAY, „Rectori beszámoló...”, 182.

⁵³ Ehhez lásd MUDRÁK József és KIRÁLY Sándor, „Háború és újrakezdés”, in *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*, szerk. OROSZ István és ifj. Barta János (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 102–106.

⁵⁴ „Kállay Kálmán Rectori beszédek...”, 9.

- A próféták igehirdetése Ámosz*, Debrecen, 1951.
- A tudományos és hívő theologia védelme. Válasz „A református theologia védelme I. és II.” c. könyvre (Sípos István)*. Debrecen, 1938.
- „A vizsolyi biblia ótestamentomi részének exegetikai értéke”. In *Károlyi-émlékkönyv*, szerk. VASADY B. Budapest, 1940.
- Az Ótestamentum felfogása a halál utáni életről*. Debrecen, 1926.
- CZEGLÉDY SÁNDOR és HAMAR ISTVÁN és KÁLLAY KÁLMÁN. *Bibliai lexikon – Segédkönyv a Biblia tanulmányozásához (160 képpel)*. Budapest, 1931.
- Héber nyelvtan*, kézirat, Debrecen, 1957.
- „Izrael első három királya a Koránban és a mohamedán legendában”. *Debreceni Szemle*, 8. sz. (1934): 17–24., 117–128., 306–314., 395–403.
- „Jeremiás próféta élete és működése a Biblia filozófiai és történeti kritikája alapján I.”. *Theologiai Szemle*, 1. sz. (1925): 290–310.
- „Jeremiás próféta élete és működése a Biblia filozófiai és történeti kritikája alapján II.”. *Theologiai Szemle*, 1. sz. (1925): 402–452.
- „Jeremiás próféta élete és működése a Biblia filozófiai és történeti kritikája alapján”. *Theologiai Szemle*, 1–4. sz. (1927): 48–62.
- KÁLLAY KÁLMÁN és DEÁK JÁNOS és TÓTH LAJOS. „Ószövetségi revíziónk kérdései”. *Református Egyház*, 13. sz. (1953): 18–22.
- „Kálvin mint zoltármagyarázó”. in *Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok az Institutio 400. évfordulójára*, Debrecen, 1936, 33–64.
- „Calvin als Psalmausleger”. in *Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok az Institutio 400. évfordulójára*, Debrecen, 1936, 62–64.
- Rectori beszédek az 1941–42. tanévben*. Debrecen, 1943.
- Tisza István bibliaisága*. Debrecen, 1941.
- „Zsidó mesterségek és foglalkozások Jézus korában”. *Theologiai Szemle*, 2. sz. (1926): 949–959.
- Zsoltárok könyve*. Debrecen, 1941.